

Ființă și transcendență la Gabriel Marcel

Title: Being and transcendence at Gabriel Marcel

Abstract: The fundamental idea of our try is that of understanding the way in which Gabriel Marcel elaborates the theory of existence on the base of reinterpretation of the concept of transcendence. Gabriel Marcel is the French philosopher who translated, in the best way possible, the dramatic feeling of human existence. The existence, as the author of the work "Jurnal metafizic" considers, can't be seen as a demonstrandum, as a finish point, as an end. The marcelian intercession reminds the man that he/she is nothing else but a guest with limited right of residence on earth. The transcendence allows the man to see the incapability, the limit, the strength and culpability which characterizes the very being, it is the spiritual answer given to the limit of human power. According to Marcel, the existence shouldn't be treated like a problem which finds its solution working on a desk but something which involves me because, I, the one who put the question, am alive, exist, feel the very life running through my veins. For the French philosopher, the existence is not a problem but a mystery, an enigma. The act of faith is indivisible, the faith of other people pays no interest to me.

Keywords: being, existence, problem, mystery, faith, love, end, comprehension, transcendence

În încercarea noastră de a înțelege gândirea filosofului francez, Gabriel Marcel, punctul de referință îl constituie lucrarea „*Jurnal metafizic*”. În demersul pe care îl avem în vedere nu este lipsit de sens să probăm identificarea principalelor interogații instituite în reflecția metafizică marceliană. Trebuie să avem în vedere care sunt „unghiurile” de unde putem să țintim o mai bună vizibilitate a modului în care funcționează gândirea filosofului francez.

Din punctul de vedere al formei, lucrarea „*Jurnal metafizic*” este compusă din însemnări (fragmentare) datate, pe care inițial, Marcel intenționa să le utilizeze ca materiale pregătitoare pentru o operă mai mare. Filosoful prezentase, într-o formă concentrată, ideea principală, la care ajunsese treptat în articolul central al operei sale „*Existence et objectivité*” (*Existență și obiectivitate*) din anul 1925, care a fost retipărit ca anexă la „*Jurnal metafizic*”. Gândirea lui G. Marcel gravitează în jurul următoarelor trei teme: angajamentul, corporalitatea și raportul cu celălalt. Temele esențiale pe care filosoful le tratează sunt: credința și religia, raportul sufletului cu corpul, cea a deosebirii dintre *eu am* și *eu sunt*, a existenței lui Dumnezeu ca enunț contradictoriu, a imposibilității de a pune problema originii spiritului, a afirmării Ființei, a faptului religios, a neliniștii metafizice, a ordinii în natură, a transcendenței divine. Există în gândirea marceliană o nevoie neîncetată de a pune o întrebare care-și așteaptă răspunsul, astfel încât răspunsul însuși trebuie să dea naștere unei noi întrebări. Marcel afirmă cu tărie, urmându-l pe Kant: „caracteristica rațiunii este de a se interoga asupra ei înseși”. Se poate afirma că există în gândirea marceliană un principiu conform căruia omul poate fi și rămâne liber, doar în măsura în care rămâne legat de transcendență¹.

Ideea fundamentală a încercării noastre este aceea de a înțelege modul în care Gabriel Marcel își elaborează teoria existenței având la bază reinterpretarea conceptului de transcendență. În această încercare este important să urmărim modul în care filosoful pune problema justificării metafizice a credinței, precum și efortul acestuia

¹ Marcel, G., *Jurnalul metafizic*, traducere de Dorin Ștefănescu, Editura Amarcord, Timișoara, 1995, p. 180: „(...) credința în nemurire ca și credința în Dumnezeu ar fi cuprinsă în însuși actul libertății noastre”.

de a dezvălui condiția umană. Demersul marcelian îi amintește omului că este doar un oaspete cu drept de ședere limitat. Transcendența-i permite să-și recunoască neputința, finitudinea, failibilitatea și culpabilitatea, ea este răspunsul spiritual la limita a ceea ce poate fi făptuit.

Se vorbește despre două versante ale operei sale: versantul teatral și cel filosofic: „L'œuvre de Marcel offre deux versants: le versant philosophique et le versant théâtral”². Aceeași idee este susținută și de autor în lucrarea *Dialoguri cu Pierre Boutang*: „Am spus că se poate vorbi de două versante ale operei mele: versant teatral și cel filosofic.”³ Teatrul lui G. Marcel este întemeiat pe gândirea lui filosofică și se vrea un „teatru al sufletului în exil”, o mare însemnătate fiind acordată morții și lumii invizibile.

Marii gânditori religioși ne-au spus că atunci când vorbim despre Dumnezeu, nu știm despre ce sau despre cine vorbim. Este ușor să vorbim, fiindcă un asemenea limbaj s-a format de-a lungul veacurilor și s-a așezat în straturile noastre culturale, dar o clipă de gândire este de ajuns pentru a conștientiza cu părere de rău că nu știm cu adevărat despre ce sau despre cine anume vorbim.

Activitatea și opera⁴ lui Gabriel Marcel sunt semnificative pentru „existențialismul religios”⁵, care se bazează pe încercarea de a fundamenta o teorie a existenței și valorii, pe reinterpretarea conceptului de transcendență. Gabriel Marcel este fără îndoială gânditorul francez care a tradus cel mai direct sentimentul dramatic al existenței umane⁶. Filosoful francez consideră că tot ce evocă ideea de sistem⁷ este de netolerat, el preferând denumirea de „socratism creștin”, care desemnează mai bine metoda sa de reluare perpetuă.

Lucrările lui Marcel sunt meditații succesive pe teme variate și care se întâlnesc numai în efortul lor pentru a dezvălui condiția umană. Încarnarea a devenit reperul central al reflecției filosofice marceliene. Ea este la originea acestei concepții a „corpului meu”, trăit și simțit dinăuntru, a acestui corp corp pe care nu-l am doar, ci pe

² Lacroix, J., *Panorama de la Philosophie Française Contemporaine*, Ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1966, p. 124

³ Marcel, G., *Dialoguri cu Pierre Boutang*, traducere Aurelian Crăiuțu și Cristian Preda, cu o prefață de Mihai Șora, Editura Anastasia, București, 1996, p. 55.

⁴ Lucrări principale: *Journal métaphysique* (Première partie: 1914; Deuxième partie: 1915 – 1923; *Être et Avoir* (1935); *Du Refus a l'Invocation* (1940); *Homo Viator* (1945); *Le Mistère de l'Être*, (I – II, 1954); *Les Hommes contre l'Humaine* (1951); *L'Homme problematique* (1955); *Le Déclin de la Sagesse* (1954); *Fragments philosophiques* (1962). Filosoful, dramaturgul și criticul muzical G. Marcel a primit Marele Premiu de literatură al Academiei Franceze 1949; Marele Premiu național de literatură, 1958;

⁵ Marcel, G., *Dialoguri ...*, ed. cit., p. 104: „Trebuie menționat faptul că G. Marcel a tolerat expresia de „existențialism creștin” fără o prea mare emfază, pentru o scurtă perioadă de timp: „Îmi spuneam în fond, filosofia existenței, așa cum o concep eu, este o filosofie deschisă care nu se poate închide pentru mine așa cum este cazul cu toate «ismele», oricare ar fi ele. Aveam impresia că orice «ism» implică, în raport cu cel care aderă la el, o relație care nu era cea pe care o puteam întreține cu condiția mea”.

⁶ Lacroix, J., *Le socratism chrétien de Gabriel Marcel*, în J. Lacroix, op. cit. p. 124: „Je demeure persuadé disait-il, que c'est dans le drame et à travers le drame que la pensée métaphysique se saisit elle-même et se définit in concreto”.

⁷ Sistemul, consideră Marcel implică posesiunea. Or, nu este vorba de „a poseda” adevărul, ci „de a fi posedat” de el. Filosoful nu are încredere în ideea abstractă de adevăr: îi preferă spirit al adevărului.

care îl sunt. Faptul de a simți este deschiderea mea spre lume. Omul este o ființă itinerantă, *Homo Viator*, el este pelerinul Absolutului. Prietenia pentru sine – însuși este un punct capital al moralei marceliene. Iubirea de sine e dificilă în această lume, ea nu merge fără iubirea celorlalți și a lui Dumnezeu ca Tu absolut. Pentru Marcel, Dumnezeu este „Tu”-ul absolut, deoarece „atunci când încerc să văd în ce mod pot vorbi despre Dumnezeu, în ce mod mă pot exprima despre Dumnezeu, ajung să constat că pot mai curând să-i vorbesc decât să vorbesc despre El”⁸. Dumnezeu este ceea ce face iubirea imperativă. Toate judecățile pe care omul le formulează cu privire la Dumnezeu se întorc asupra omului. „Tu nu ești!” - iată verdictul omului; iar cel ce proclamă acest verdict, se întreabă Marcel – este el oare?

Autorul *Jurnalului metafizic*⁹ nu este de acord cu filozofile raționaliste de factură idealistă sau pozitivistă, care consideră că este posibilă cunoașterea întregii realități și a omului însuși prin concepte și definiții logice. Marcel are o extremă neîncredere în privința tehnicii și a științei, el le reproșează că dezumanizează omul desacralizând lumea.

Filosoful francez va refuza, în numele experienței subiective, „să considere relația imanentă – transcendentă ca expresie a unei veritabile antinomii”¹⁰. Absolutul nu va mai fi căutat, ca în teologia creștină, în afara „relativului”, ci în intimitatea experienței interioare, deoarece explorarea „lumii interioare”, consideră Marcel în *Journal métaphysique*, „ne oferă căi de acces în intimitatea universului din afară”¹¹.

G. Marcel, în efortul său de a îmbina sensibilul cu inteligibilul, a încercat să instituie o reflecție bazată pe „noi înșine”, menită să integreze toate ființele în interiorul Ființei. Filosoful a considerat că un astfel de proiect se realizează cel mai bine sub forma unui „jurnal metafizic”, care permite o înaintare ideatică mai personală.

Jurnalul metafizic conține două părți distincte, care sunt separate temporal de război. Prima parte conține însemnări dintre ianuarie și martie 1914, din lunile de dinaintea izbucnirii primului război mondial. Poziția lui Marcel este remarcabilă în mai multe privințe. Marcel preia tema existenței în contextul prăbușirii idealismului neohegelian, având ca sursă de inspirație „existența faptică a lui Schelling din perioada târzie”¹².

Într-un sens creștin în esență, G. Marcel dezvoltă, „într-o modalitate existențială proprie, o problematică reală a omului și a creației umane din epoca noastră, contribuind la o mai bună înțelegere a condiției umane înstrăinate”. Una din interogațiile filosofului francez vizează modul în care am putea trăi sentimentul solitudinii, al instabilității și indigenței ființei noastre? Răspunsul pe care autorul *Jurnalului metafizic* ni-l oferă este experiența plenitudinii. Suferința cauzată de neliniște este datorată raportării la plenitudine, în afara căreia experiența a ceea ce ne lipsește ar fi de neconceput. Experiența interioară este nu numai sursa revelatoare a

⁸ Marcel, G., *Dialoguri ...* p. 101

⁹ G. Marcel a studiat la Sorbona într-o atmosferă culturală influențată de L. Brunschvicg și de neoidealismul anglo – american, mai ales de F. H. Bradley și J. Royce.

¹⁰ Stere, E., *Din istoria doctriinelor morale*, (vol. III), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 240

¹¹ *Ibidem*

¹² Hügli, A., Lübcke, Poul, (coordonatori), *Filosofia în secolul XX*, (vol. I), traducere Gh. Pascu et alii, Editura ALL Educational, București, 2003, p. 387

ființei, ci ea se arată investită cu dimensiunea transcendenței – sentimentul unei plenitudini eterne și imuabile, realizarea valorii, mântuirea spirituală, presupun tocmai acest lucru. În afara asentimentului la transcendența care ne animă, consideră filosoful francez, nu suntem și nu valorăm nimic. Analogă experienței muzicale, transcendența oferă deschidere spre înțelesul profund al existenței, „grație căreia fiecare om, din solistul stângaci de la început se transformă într-un «membru extaziat (*emerveillé*) al unei orchestre»”¹³, dirijate de Dumnezeu, despre care se poate spune că este orchestra însăși în unitatea sa profundă și inteligibilă.

G. Marcel consideră că problema existenței lui Dumnezeu nu se pune decât în termeni mistici, în termenii experienței. Existența, consideră Marcel nu poate fi privită ca un *demonstrandum*, ca un punct de sosire, iar ideea demonstrării existenței lui Dumnezeu este o idee contradictorie, ce trebuie să cadă de la sine. Se poate vorbi de existența lui Dumnezeu - în sensul că există o experiență a divinului, și această experiență trebuie să fie un punct de pornire și nimic mai mult. Filosoful se întreabă în *Jurnalul metafizic*: Cum ar putea o gândire să îl afirme pe Dumnezeu, fără să îl înțeleagă ca existent? Este evident, continuă autorul că acest fapt nu este posibil decât prin intermediul credinței, sugerând faptul că trebuie să ne despridem de ideea conform căreia între credință și cunoaștere există aceeași relație ca între probabilitate și certitudine. Credința nu este legitimă decât în cazul în care este transcendentă cunoașterii¹⁴, în caz contrar, atribuindu-i lui Dumnezeu existență îl concepem în spațiu și timp.

Filosoful francez¹⁵ vorbește despre două modalități distincte de a tăgădui existența lui Dumnezeu:

- a) una interpretându-l pe Dumnezeu ca obiect empiric, care spune - „Acest obiect nu se întâlnește în experiență”;
- b) cealaltă - afirmația după care Dumnezeu nu poate fi interpretat ca obiect empiric, în consecință existența nu îi este proprie.

Afirmația referitoare la Dumnezeu, „nu este, nu poate fi, nu trebuie privită ca idee”, ci ea ține „în mod esențial de ceea ce am numit imposibilitatea absolută a adevărului”¹⁶; problema existenței lui Dumnezeu este înlocuită cu cea a credinței, a gândi credința înseamnă a gândi credința în Dumnezeu¹⁷. Este important să ne întrebăm, susține Marcel, - cum poate trece spiritul de la *cogito* la credință, de la *eu gândesc* la *eu cred*. Credința apare, în accepțiune marceliană „ca fiind actul prin care o gândire, negându-se pe sine ca subiect fixat și existent, se reconstruiește pe sine ca subiect (voit și creat) prin participare la divin”¹⁸. Marcel consideră că, dacă este imposibilă negarea existenței lui Dumnezeu, tot așa, în baza aceluiași argumente, este

¹³ Stere, Ernest, *op. cit.*, p. 243.

¹⁴ Nu exista adevăr decât a ceea ce este în spațiu și timp, dar nu există adevăr decât pentru o gândire ce se definește în afară de spațiu și timp.

¹⁵ G. Marcel consideră necesar să renunțăm la a întemeia negarea lui Dumnezeu pe rațiuni de ordin empiric, deoarece Dumnezeu nu este un obiect empiric, fiind evident, în acest sens că el nu trebuie să se găsească în experiență. Filosofii care au admis argumentul ontologic au văzut că este imposibil de negat existența lui Dumnezeu din rațiuni empirice. (Marcel, G., *Jurnalul metafizic*, p. 51).

¹⁶ Marcel, G., *Jurnalul metafizic*, p. 54.

¹⁷ Dumnezeu nu poate fi gândit decât ca fiind transcendent oricărei judecăți.

¹⁸ Marcel, G., *Jurnalul metafizic*, p. 61.

imposibilă și afirmarea existenței lui. Credința nu este posibilă decât cu condiția ca din *cogito* să se ivească individualul, cel care trebuie să fie dincolo de universalitatea abstractă a lui *eu gândesc*, trebuie să o cuprindă și să o depășească.

Atunci când filosoful pune problema justificării metafizice a credinței, el are în vedere justificarea credinței ca credință, fără să o convertim în certitudine, deoarece aceasta s-ar nega convertindu-se în certitudine. Credința este actul prin care spiritul se face, spiritul, nu subiectul gânditor, ci realitate vie și activă. Credința este cea care afirmă și face posibil „un temei transcendent al unității lumii și al propriei mele gândiri”¹⁹. Actul de credință este indivizibil, credința celorlalți nu există în nici un fel pentru mine. G. Marcel face distincție între libertatea credinței și libertatea virtuală a *cogito*-ului: libertatea care se realizează în actul credinței este o libertate actuală, o libertate pentru sine nu mai este libertatea virtuală a *cogito*-ului ce se anihilează pe sine în obiectul său.

Iubirea și credința nu pot fi despărțite, iubirea fiind pentru filosoful francez cea care se îndreaptă numai spre ceea ce „este etern, situând ființa iubită deasupra lumii genezelor și a vicisitudinilor” și ea reprezintă „negarea cunoașterii ce ignoră transcendența”²⁰. Iubirea²¹ se distinge de cunoaștere și nu se poate defini decât dincolo de orice cunoaștere, este dincolo de orice justificare și singura în măsură să justifice.

G. Marcel consideră că revelația este în esență ceea ce nu poate fi gândit, iar problema lumii se reduce în ultimă instanță la problema revelației. Valoarea și semnificația supremă a afirmațiilor religioase constau tocmai în faptul că ele transcend orice reflecție. Faptul pledează pentru imposibilitatea unei determinări obiective sau noționale a conținutului spiritual al Lumii. Lumea rămâne „din punctul de vedere al cunoașterii metafizice locul incertitudinii, imperiul posibilului, ea rămâne contingentă în raport cu gândirea religioasă”²².

Potrivit lui Marcel, existența nu trebuie tratată ca o problemă ce se rezolvă la masa de scris, existența este ceva care mă implică deoarece, eu, cel care pun întrebarea, trăiesc, exist, sunt. Pentru filosoful francez existența nu e o problemă, ci un mister. Datul fundamental al oricărei reflecții metafizice este că „eu sunt o ființă netransparentă pentru ea însăși, căreia propria ființă îi apare ca un mister”²³. Problema e ceva ce se întâlnește, ce îți iese în cale, este în fața mea în totalitatea ei, spre deosebire de mister care e ceva în care mă aflu implicat și nu se află în fața mea în totalitatea sa. Dacă existența este un mister, aceasta înseamnă că nu e definibilă conceptual, nu e analizabilă și nu poate fi descompusă, nu poate fi controlată sau luată în posesie. A ne supune existenței nu e o formă de pasivitate, ci de acțiune: ea presupune acțiuni concrete de unire, cum ar fi credința și iubirea. Existența omului se află într-un conflict dramatic între a fi și a avea (între existență și posesie).

Alin NEGOMIREANU

¹⁹ *Ibidem*, p. 66.

²⁰ *Ibidem*, p. 89.

²¹ Iubirea implică credința că niciodată nimic, nu este, nu poate fi pierdut, iar ființa iubită este concepută ca valoare absolută doar în măsura în care este gândită ca participând la divin.

²² Marcel, G., *Jurnalul metafizic*, pp. 134 – 135.

²³ *Ibidem*, p. 380.